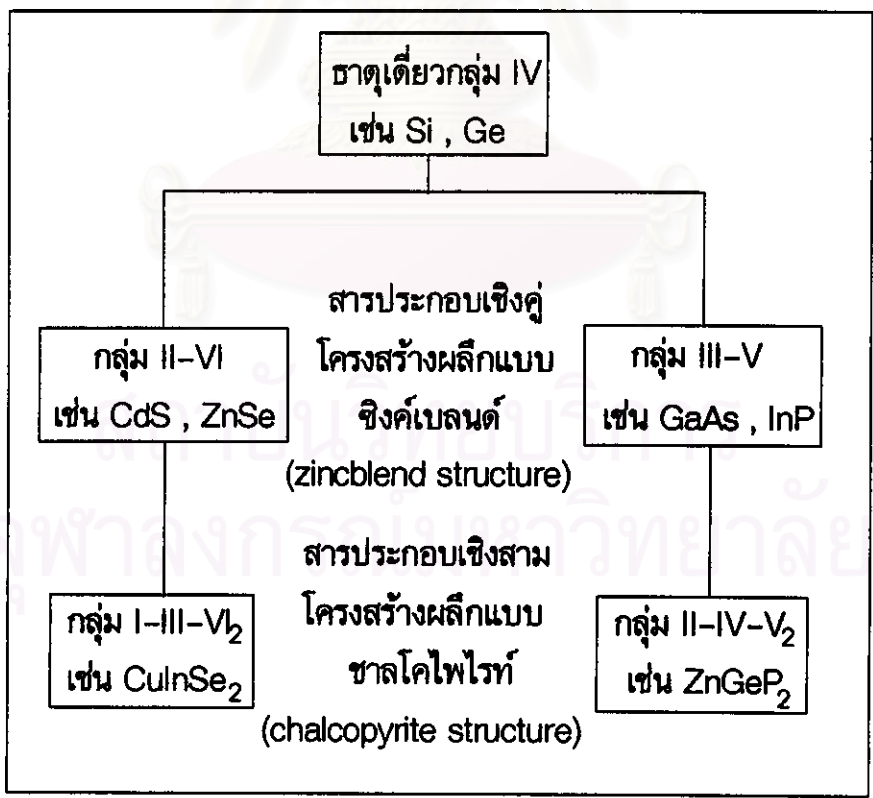

บทที่ 2

โครงสร้างผลึก และโครงสร้างแถบพลังงาน

ของแข็งโดยทั่วไปแบ่งออกได้เป็น วัสดุผลึก (crystalline) และ วัสดุอสัณฐาน (non-crystalline) ผลึกจะมีอะตอมที่เรียงตัวกันอย่างเป็นระเบียบ และ หน่วยย่อยของผลึกนั้นมีการเรียงตัวกันทั้ง 3 มิติอย่างเป็นระเบียบด้วยจำนวนอนันต์ แต่ผลึกที่มีอยู่จริง ๆ เป็นเพียงผลึกเดี่ยวที่มีขนาดจำกัด หรือ อาจจะเป็นผลึกโพลี ซึ่งประกอบด้วยเม็ดผลึกย่อยเล็กๆ ตัวอย่างของผลึกเดี่ยวได้แก่ ควอตซ์ และ เพชร เป็นต้น

ผลึกกึ่งตัวนำอาจประกอบด้วยธาตุเดี่ยว หรือ เป็นสารประกอบที่เกิดจากธาตุหลายชนิดก็ได้ สารกึ่งตัวนำที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง คือ ซิลิกอน(Si) และ เยอรมานียม (Ge) ต่างก็เป็นสารกึ่งตัวนำที่มีโครงสร้างผลึกคล้ายเพชร โครงสร้างผลึกแบบนี้เกิดจากการจับกันของอะตอมเป็นแบบพันธะ เชิงสี่หน้า (tetrahedral bond) โดยเฉลี่ยแล้ว แต่ละอะตอมจะมีอิเล็กตรอนวาเลนซ์อยู่ 4 ตัว ซึ่งสอดคล้องกับกฎของแพมพลิน (Pamplin rule) [4] ซึ่งสามารถจำแนกผลึกกึ่งตัวนำที่มีโครงสร้างแบบเพชร (adamantine series) ดังนี้

รูปที่ 2.1 แผนภาพความสัมพันธ์ระหว่างสารกึ่งตัวนำที่มีโครงสร้างผลึกคล้ายเพชร

2.1 โครงสร้างผลึกของ CIGS [4]

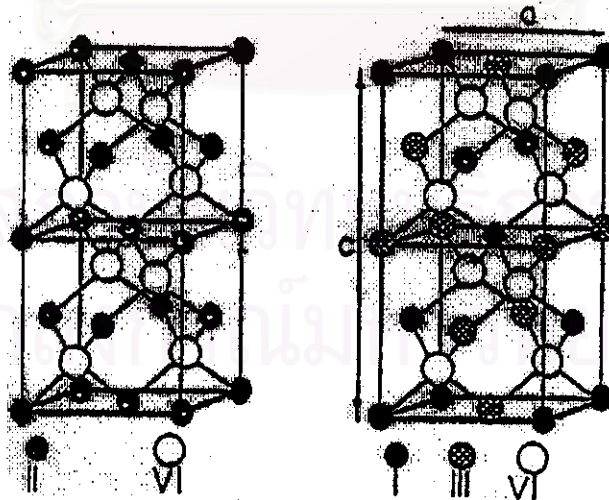
ผลึกสารกึ่งตัวนำ CIGS มีโครงสร้างผลึกเป็นแบบซาลโคไฟไรท์ โครงสร้างผลึกแบบนี้เป็นโครงสร้างผลึกของสารประกอบเชิงสามทั้งในกลุ่ม I-III-VI₂ และ กลุ่ม II-IV-V₂ หรือที่เขียนเป็นสูตรว่า ABC₂ มีโครงสร้างเหมือนกับการนำหน่วยเซลล์ที่มีโครงสร้างแบบซิงค์เบลนด์ 2 หน่วยเซลล์มาวางซ้อนกันตามแนวแกนผลึกซี (c-axis) ทำให้มีจำนวนอะตอมทั้งหมด 16 อะตอมต่อหนึ่งหน่วยเซลล์ ตำแหน่งอะตอมของธาตุทั้งสามกลุ่มมีดังนี้

ธาตุกลุ่ม A มี 4 อะตอมอยู่ที่ $0\ 0\ 0$, $1/2\ 0\ 1/4$, $1/2\ 1/2\ 1/2$, $0\ 1/2\ 3/4$

ธาตุกลุ่ม B มี 4 อะตอมอยู่ที่ $1/2\ 1/2\ 0$, $0\ 1/2\ 1/4$, $0\ 0\ 1/2$, $1/2\ 0\ 3/4$

ธาตุกลุ่ม C มี 8 อะตอมอยู่ที่ $3/4 \times 1/8$, $1/4 \bar{x}\ 1/8$, $\bar{x}\ 1/4\ 3/8$, $x\ 3/4\ 3/8$,
 $3/4 \bar{x}\ 5/8$, $1/4 \times 5/8$, $x\ 1/4\ 7/8$, $\bar{x}\ 3/4\ 7/8$

โดยที่ $x = 1/4 + u$ และ $\bar{x} = 3/4 + u$ เมื่อ u เป็นค่าการเลือนแบบเทระโกนอล (tetragonal distortion) ซึ่งเกิดจากการที่อะตอมของธาตุกลุ่ม C หนึ่งอะตอมที่เป็น แอนไอออน (anion) จับคู่กับแคตไอออน (cation) 4 อะตอม ซึ่งเป็นธาตุกลุ่ม A และ กลุ่ม B อย่างละ 2 อะตอม ทำให้ความยาวของพันธะ (bond length) ไม่เท่ากัน จึงส่งผลให้แรงดึงดูดระหว่างอะตอมในแกนตั้งฉาก และ แกนขนานกับแกนซีของผลึกมีขนาดไม่เท่ากัน เป็นผลให้อัตราส่วนของความยาวแกนผลึกซีต่อแกนผลึกเอ (c/a) มีค่าไม่เท่ากับ 2 ทำให้ความสมมาตรของผลึกมีค่าน้อยกว่าโครงสร้างผลึกแบบซิงค์เบลนด์

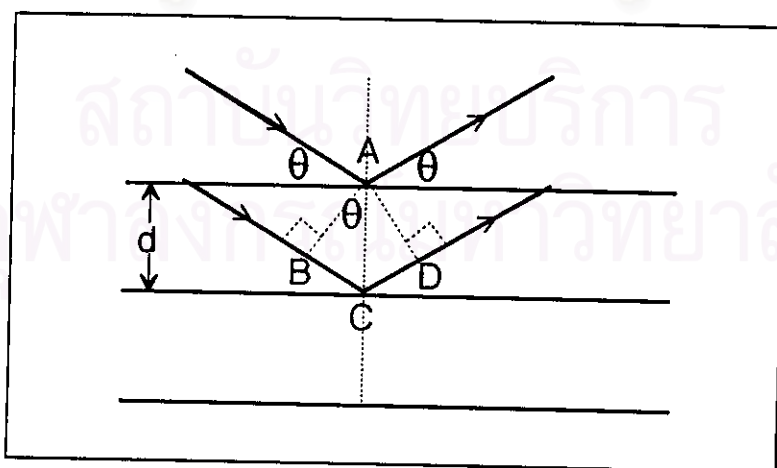
รูปที่ 2.2 รูปเปรียบเทียบโครงสร้างผลึกแบบซิงค์เบลนด์ กลุ่ม II-VI กับโครงสร้างผลึกแบบซาลโคไฟไรท์ กลุ่ม I-III-VI₂

โดยผลึกของ CIGS จะเป็นสารผสมกึ่งตัวนำในรูปของโลหะผสม (alloy) ที่เกิดจากการนำธาตุในกลุ่มเดียวกันสองธาตุมาวางแทนที่กันที่ตำแหน่งอะตอมของธาตุหมู่นั้นในโครงสร้างผลึกโดยผลึก CIGS จะมีธาตุ อินเดียม (In) และแกลเลียม (Ga) เป็นธาตุในหมู่ 3 เหมือนกัน เมื่อพิจารณาจากรูปโครงสร้างผลึกแบบซาลโคไพไรท์ข้างบนจะเห็นว่าอะตอมของ In และ Ga จะเข้าไปอยู่ในตำแหน่งอะตอมของธาตุหมู่ 3 สลับกระจายกันไปทั่วโครงสร้างผลึกตามสัดส่วนที่ได้ทำการปลูกผลึก แต่เนื่องจากขนาดอะตอมของ In และ Ga ไม่เท่ากัน จึงทำให้ความสมมาตรของโครงผลึกที่เป็นโลหะผสม น้อยกว่าโครงสร้างผลึก CuInSe_2

2.2 การเลี้ยวเบนของรังสีเอ็กซ์เนื่องจากระนาบผลึก [5,6]

รังสีเอ็กซ์จัดเป็นคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าที่สามารถทะลุผ่านตัวกลางต่างๆได้ดี โดยช่วงความยาวคลื่นของรังสีเอ็กซ์ที่เหมาะสมสำหรับหาค่าคงที่โครงผลึกควรมีค่าอยู่ระหว่าง 0.5 - 3 อังสตรอม เมื่อรังสีเอ็กซ์ตกกระทบผลึกจะเกิดการเลี้ยวเบนเพราะอิเล็กตรอนของอะตอมในผลึกสั่นเนื่องจากสนามแม่เหล็กไฟฟ้า แล้วให้พลังงานออกมาในรูปของคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าที่มีความถี่เดียวกันกับรังสีเอ็กซ์ที่ตกกระทบ โดยเปรียบเสมือนอิเล็กตรอนในอะตอมจะทำหน้าที่เป็นต้นกำเนิดรังสีเอ็กซ์ความถี่เดียวกับรังสีเอ็กซ์ที่ผ่านเข้ามาในอะตอม ขบวนการนี้เปรียบเสมือนว่ารังสีเอ็กซ์ตกกระทบลงบนระนาบแล้วสะท้อนนั่นเอง

ให้รังสีเอ็กซ์ตกกระทบลงบนระนาบของโครงสร้างผลึกที่จุด A และ C ทำมุม θ และสะท้อนออกมาเป็นมุม θ ซึ่งระยะห่างระหว่างระนาบเป็น d เรียกมุม θ ว่ามุมของแบรกก์ (Bragg angle) ตามรูป

รูปที่ 2.3 รูปการเลี้ยวเบนของรังสีเอ็กซ์จากระนาบในผลึกตามเงื่อนไขของแบรกก์

หน้าคลื่นของรังสีเอ็กซ์ที่สะท้อนจากระนาบต่างกันจะทำให้เกิดความแตกต่างของระยะทางเดินของคลื่นเท่ากับ $BC + CD$ หรือเท่ากับ $2d \sin \theta$ และในกรณีที่เกิดการเสริมกันของคลื่น $2d \sin \theta$ จะมีค่าเป็นจำนวนเต็ม n เท่าของความยาวคลื่น λ

$$2d_{hkl} \sin \theta = n\lambda \quad (2.1)$$

เมื่อ $n = 1, 2 \dots$

d_{hkl} เป็นระยะห่างของระนาบที่ hkl

2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างระยะห่างของระนาบกับค่าคงที่แลตทิส [5,6]

ในทางผลึกศาสตร์ (crystallography) ผลึกประกอบด้วยชุดระนาบต่างๆ (the various set of planes) โดยเขียนสัญลักษณ์แทนระนาบแต่ละชุดได้ดังนี้ระนาบ (hkl) เมื่อ h, k และ l คือดัชนีมิลเลอร์ (Miller indices) ระยะห่างระหว่างระนาบในชุดเดียวกัน คือ d_{hkl} ขึ้นอยู่กับดัชนีมิลเลอร์ และค่าคงที่โครงผลึก ($a, b, c, \alpha, \beta, \gamma$)

ในกรณีที่ผลึกมีโครงสร้างแบบซิงค์เบลนด์ซึ่งจัดอยู่ในระบบคิวบิก ($a = b = c$ และ $\alpha = \beta = \gamma = 90^\circ$) จะได้

$$\frac{1}{d_{hkl}^2} = \frac{h^2 + k^2 + l^2}{a^2} \quad (2.2)$$

จาก 2.1 และ 2.2 พิจารณา 1st order จะได้

$$\frac{4 \sin^2 \theta}{\lambda^2} = \frac{h^2 + k^2 + l^2}{a^2} \quad (2.3)$$

ส่วนผลึกที่มีโครงสร้างแบบซาลโคไพไรท์ จัดอยู่ในระบบเททราโกนอล (tetragonal system : $a = b \neq c$, $\alpha = \beta = \gamma = 90^\circ$) ซึ่งจะได้

$$\frac{1}{d_{hkl}^2} = \frac{h^2 + k^2}{a^2} + \frac{l^2}{c^2} \quad (2.4)$$

จาก 2.1 เมื่อให้ $n = 1$ แล้วแทนใน 2.4 จะได้

$$\frac{4 \sin^2 \theta}{\lambda^2} = \frac{h^2 + k^2}{a^2} + \frac{l^2}{c^2} \quad (2.5)$$

2.4 ความเข้มสัมพัทธ์ของเส้นสะท้อนของระนาบต่างๆในโครงผลึก [5,6]

เนื่องจากระนาบต่างๆ ในโครงผลึกจะเป็นข้อมูลที่แสดงถึงชนิดของโครงสร้างผลึก และรายละเอียดในหน่วยเซลล์ ตำแหน่งและชนิดของอะตอมต่างๆ ที่อยู่ในหน่วยเซลล์ จะมีอิทธิพลต่อความเข้มสัมพัทธ์ของเส้นการสะท้อนและทิศทางของการสะท้อนของรังสีเอ็กซ์ ความเข้มสัมพัทธ์ของเส้นการสะท้อนจะเป็นไปตามความสัมพันธ์ดังนี้

$$I \propto |F|^2 \rho L \quad (2.6)$$

โดยแฟคเตอร์พหุคูณ (ρ) คือ จำนวนของระนาบที่ต่างกันแต่เกิดการสะท้อนที่มุมแบรกก์(θ) เดียวกัน ค่าแฟคเตอร์พหุคูณนี้ขึ้นอยู่กับความสมมาตรของผลึก (crystal symmetry) และดัชนีมิลเลอร์ของระนาบสะท้อน (Miller indices of reflecting plane) ส่วนแฟคเตอร์ลอเรนด-โพลาริเซชัน (L) มีค่าขึ้นอยู่กับมุมของแบรกก์ (θ) ดังสมการ

$$L = \frac{1+2\theta \cos^2\theta}{\sin^2\theta \cos\theta} \quad (2.7)$$

และแฟคเตอร์โครงสร้างผลึก (F) คือคลื่นลัพธ์ของรังสีเอ็กซ์ที่สะท้อนหรือการกระเจิงออกมาจากอะตอมทั้งหมดของหน่วยเซลล์ทั้งหมดของผลึก ดังนั้นแฟคเตอร์โครงสร้างผลึกจึงขึ้นอยู่กับชนิดของผลึก ตลอดจนตำแหน่งของอะตอมต่างๆ ภายในหน่วยเซลล์นั้นๆด้วย นอกจากนี้ยังพบว่าขึ้นอยู่กับสมบัติการกระเจิงของอะตอมที่เรียกว่า แฟคเตอร์การกระเจิงของอะตอม (atomic scattering factor ; f) อีกด้วย

$$F = \sum_n^N f_n e^{2\pi i(hx_n + ky_n + lz_n)} \quad (2.8)$$

โดย f_n คือแฟคเตอร์การกระเจิงของอะตอมตัวที่ n

(x_n , y_n และ z_n) คือตำแหน่งของอะตอมตัวที่ n

N คือจำนวนอะตอมทั้งหมดในหน่วยเซลล์

ซึ่งจะได้ตารางค่า h, k และ l (Miller indices) ที่ทำให้ค่าแฟคเตอร์โครงสร้างผลึก (F) ไม่เป็นศูนย์ สำหรับโครงสร้างผลึกแบบซิงค์เบลนด์ และแบบซาลโคไฟโรต์ ดังนี้

N	hk	
	chalcobite	chalcopyrite
3	111	112
4	200	200
		4
8	220	220
		204
11	311	312
		116
12	222	224
16	400	400
		008
19	331	332
		316
20	420	420
		404
		208
24	422	424
		228
27	511	512
	333	336
		1110
32	440	440
		408
35	531	532
		516
		3110
36	600	600
		0012
40	620	620
		604
		2012
43	533	536
		3310
		101
		103
		105
		130
		202
		211
		213
		301
		323
		325
		402
		413

รูปที่ 2.4 ตารางความสัมพันธ์ของระนาบในโครงผลึกของซิงค์เบลนกับซัลโคไฟไรท์

$$N = h^2 + k^2 + l^2$$

2.5 การคำนวณค่าคงที่แลตทิซ

การตรวจสอบโครงสร้างผลึกด้วยวิธีการเลี้ยวเบนของรังสีเอ็กซ์ โดยความยาวคลื่นของรังสีเอ็กซ์ที่ใช้เป็นรังสี Cu-K α มีค่าเท่ากับ 1.5405 อังสตรอม ซึ่งความเข้มของรังสีเอ็กซ์ที่เลี้ยวเบนออกมาจากระนาบต่างๆ ของโครงผลึกจะถูกบันทึกลงเป็นกราฟแปรกับค่ามุมสะท้อน 2θ

ในกรณีที่โครงสร้างผลึกเป็นแบบซาลโคไฟไรท์จะได้

$$\frac{4\sin^2\theta}{\lambda^2} = \frac{h^2+k^2}{a^2} + \frac{l^2}{c^2} \quad (2.9)$$

ให้ $A = \frac{1}{a^2}$, $C = \frac{1}{c^2}$ และ $D = \frac{4\sin^2\theta}{\lambda^2}$

.. ดังนั้นจะได้

$$(h_1^2 + k_1^2)A + l_1^2C = D_1$$

$$(h_2^2 + k_2^2)A + l_2^2C = D_2$$

:

$$(h_i^2 + k_i^2)A + l_i^2C = D_i$$

เมื่อ i คือ จำนวน peak ของความเข้มของรังสีเอ็กซ์ที่เลี้ยวเบนออกมาจากระนาบต่างๆ

เขียนในรูปเมตริกซ์ (Matrix)จะได้ดังนี้

$$\begin{bmatrix} (h_1^2 + k_1^2) & l_1^2 \\ \vdots & \vdots \\ (h_i^2 + k_i^2) & l_i^2 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} A \\ C \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} D_1 \\ \vdots \\ D_i \end{bmatrix}$$

ซึ่งจะได้เมตริกซ์ข้างบนนั้นอยู่ในรูป

$$XZ = Q \quad (2.10)$$

ดังนั้น $X^T XZ = X^T Q$ จะได้

$$\begin{bmatrix} \sum_i (h_i^2 + k_i^2)^2 & \sum_i (h_i^2 + k_i^2) \rho_i \\ \sum_i (h_i^2 + k_i^2) \rho_i & \sum_i (\rho_i)^2 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} A \\ C \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \sum_i (h_i^2 + k_i^2) D_i \\ \sum_i \rho_i D_i \end{bmatrix}$$

เมตริกซ์ข้างบนรูปอย่างง่ายจะเป็น

$$\begin{bmatrix} d & f \\ e & g \end{bmatrix} \begin{bmatrix} A \\ C \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} m \\ n \end{bmatrix}$$

จะได้

$$A = \frac{gm - fn}{dg - ef} \quad (2.11)$$

$$C = \frac{dn - em}{dg - ef} \quad (2.12)$$

เพราะฉะนั้นจะได้

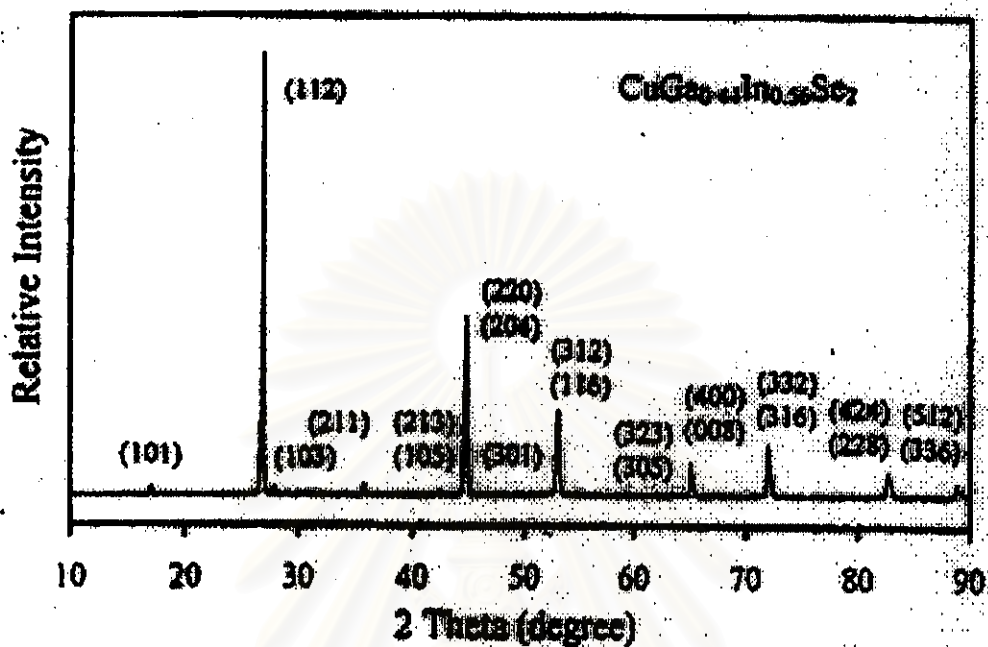
$$A = \frac{\sum_i (\rho_i)^2 \sum_i (h_i^2 + k_i^2) D_i - \sum_i (h_i^2 + k_i^2) \rho_i \sum_i (\rho_i) D_i}{\sum_i (h_i^2 + k_i^2) \sum_i (\rho_i)^2 - \left(\sum_i (h_i^2 + k_i^2) \rho_i \right)^2} \quad (2.13)$$

$$C = \frac{\sum_i (\rho_i) \sum_i (h_i^2 + k_i^2)^2 D_i - \sum_i (h_i^2 + k_i^2) \rho_i \sum_i (h_i^2 + k_i^2) D_i}{\sum_i (h_i^2 + k_i^2) \sum_i (\rho_i)^2 - \left(\sum_i (h_i^2 + k_i^2) \rho_i \right)^2} \quad (2.14)$$

$$a = \sqrt{\frac{\sum_i (h_i^2 + k_i^2) \sum_i (\rho_i)^2 - \left(\sum_i (h_i^2 + k_i^2) \rho_i \right)^2}{\sum_i (\rho_i)^2 \sum_i (h_i^2 + k_i^2) D_i - \sum_i (h_i^2 + k_i^2) \rho_i \sum_i (\rho_i) D_i}} \quad (2.15)$$

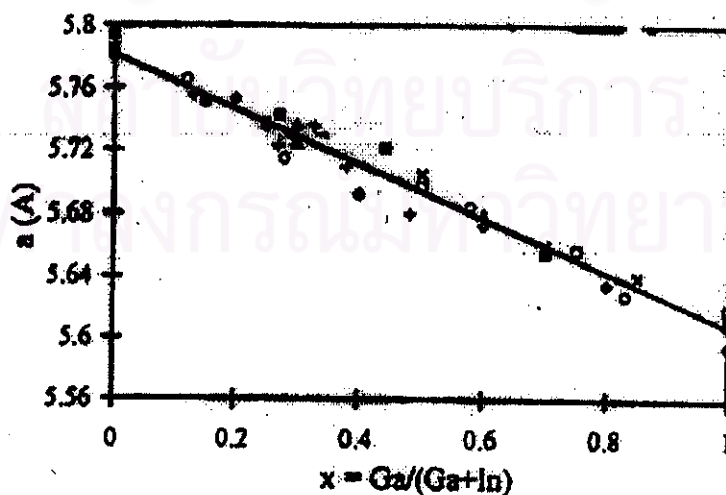
$$c = \sqrt{\frac{\sum_i (h_i^2 + k_i^2) \sum_i (\rho_i)^2 - \left(\sum_i (h_i^2 + k_i^2) \rho_i \right)^2}{\sum_i (\rho_i) \sum_i (h_i^2 + k_i^2)^2 D_i - \sum_i (h_i^2 + k_i^2) \rho_i \sum_i (h_i^2 + k_i^2) D_i}} \quad (2.16)$$

ตัวอย่างแพทเทิร์นการเลี้ยวเบนของรังสีเอ็กซ์ (X-ray diffraction pattern) ของผลึกที่มีโครงสร้างแบบซาลโคไฟไรท์จะเป็นดังนี้ [7]

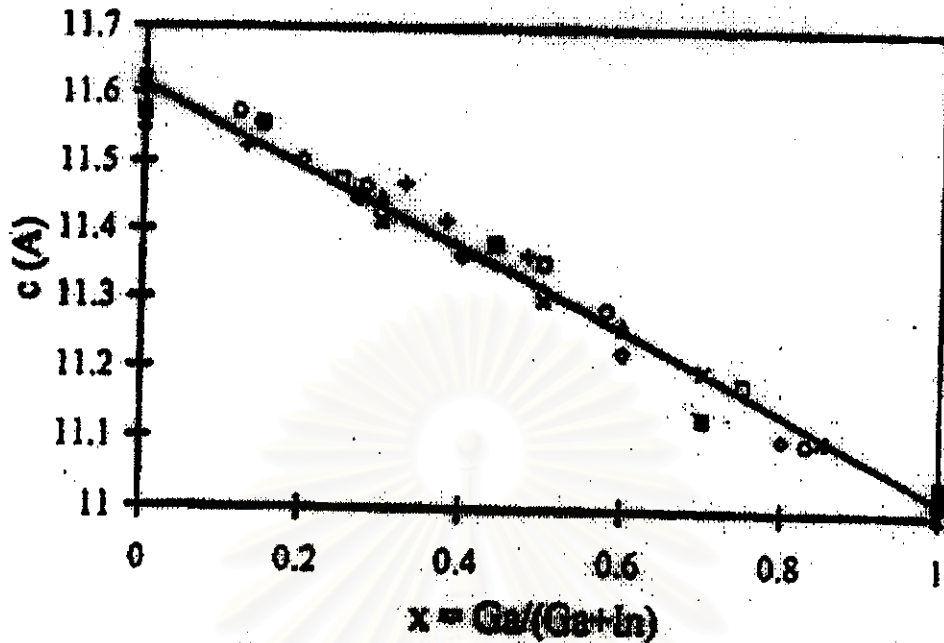

รูปที่ 2.5 แพทเทิร์นการเลี้ยวเบนของรังสีเอ็กซ์ ของ $\text{CuIn}_{1-x}\text{Ga}_x\text{Se}_2$ ที่ $x = 0.44$

ค่า lattice constant ที่สำหรับผลึกเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงปริมาณ Ga จะพบว่าค่า lattice constant จะแปรเปลี่ยนไปตามค่าปริมาณ Ga ดังกราฟต่อไปนี้ [7]

รูปที่ 2.6 กราฟค่า lattice constant, a กับปริมาณ $\text{Ga}/(\text{Ga}+\text{In})$

รูปที่ 2.7 กราฟค่า lattice constant, c กับปริมาณ Ga/(Ga+In)

จากกราฟในรูปที่ 2.6 และ 2.7 จะได้ความสัมพันธ์ของค่าคงที่ a และ c กับปริมาณ Ga (x) ตามสมการข้างล่างนี้ [7]

$$a = (5.781 - 0.173x) \text{ \AA} \quad (2.17)$$

$$c = (11.614 - 0.594x) \text{ \AA} \quad (2.18)$$

2.6 กล้องจุลทรรศน์อิเล็กตรอนแบบส่องกวาด (scanning electron microscope) และ energy dispersive spectrometer (EDS) [8,9,10,11]

กล้องจุลทรรศน์อิเล็กตรอนแบบส่องกวาด (SEM) เป็นเครื่องมือวิทยาศาสตร์ที่ช่วยในการมองเห็น ใช้ลำแสงอิเล็กตรอนที่มีขนาดเล็กขยายให้เห็นลักษณะโครงสร้างพื้นผิวของตัวอย่าง ให้ภาพลักษณะสามมิติ (stereographic image) โดยทั่วไปกล้องจุลทรรศน์ธรรมดา (optical microscope) มีความสามารถในการแจกแจงรายละเอียด (resolution) 0.2 μm และมีกำลังขยายสูงสุดไม่เกิน 2,000 เท่า ด้วยขีดความสามารถการมองเห็นในด้านความสามารถในการแจกแจงและ กำลังขยาย กล้องจุลทรรศน์อิเล็กตรอน (electron microscope) จึงเข้ามามีบทบาทสำคัญ ซึ่งมีอยู่ 2 ชนิด คือ กล้องจุลทรรศน์อิเล็กตรอนแบบส่องผ่าน (TEM) และกล้องอิเล็กตรอนแบบส่องกวาด

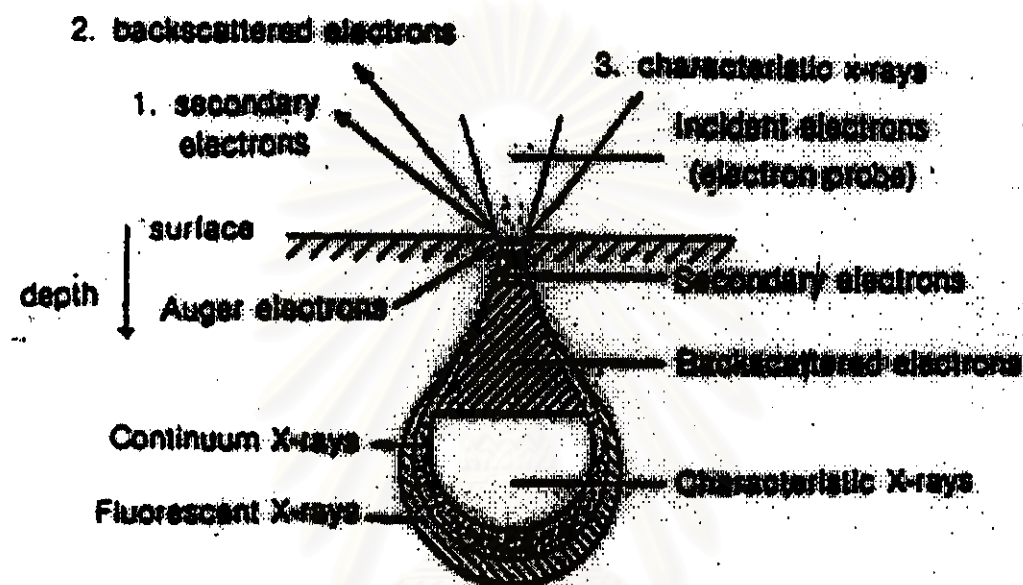
โครงสร้างพื้นฐานและองค์ประกอบที่ทำให้เกิดการมองเห็นของ SEM จะคล้ายกับ กล้องจุลทรรศน์ธรรมดาแบบสเตอริโอ (stereo microscope) แต่กลไกการทำงานจะแตกต่างกัน แหล่งกำเนิดแสงในการเกิดภาพของกล้องสเตอริโอ จะเป็นแสงจากธรรมชาติหรือหลอดไฟ เมื่อส่องกระทบตัวอย่าง และสะท้อนเข้าสู่เลนส์ที่เป็นแก้วหรือกระจก ผ่านตัวกลางอากาศ โดยเลนส์ใกล้วัตถุ (objective lens) และเลนส์ใกล้ตา (eyepiece lens) จะทำหน้าที่ขยายภาพ การปรับเปลี่ยนกำลังขยายและความคมชัดของภาพควบคุมด้วยระบบกล และเรตินาของตาเราเป็นฉากรับภาพ ส่วนในกล้อง SEM จะมีแหล่งกำเนิดแสงเป็นอิเล็กตรอน (electron gun) ที่ถูกเร่งด้วยสนามไฟฟ้าในสภาพสุญญากาศ เพื่อให้อิเล็กตรอนมีพลังงานสูงและมีพฤติกรรมคล้ายคลื่นแสง สามารถบังคับให้คลื่นอิเล็กตรอนมีขนาดความยาวคลื่นที่สั้นมากๆ ได้ เช่น ถ้าใช้ความต่างศักย์ไฟฟ้าเร่งอิเล็กตรอน 20 kv จะได้ลำแสงอิเล็กตรอนที่มีความยาวคลื่นประมาณ 0.08 Å เป็นต้น เลนส์รวมแสง (condenser lens) และเลนส์ใกล้วัตถุ (objective lens) เป็นระบบเลนส์สนามแม่เหล็กไฟฟ้า (electromagnetic lens) ซึ่งควบคุมโดยระบบไฟฟ้า จะทำหน้าที่ในการบีบลำแสงอิเล็กตรอนให้เป็นรูปกรวย (electron probe) ที่เล็กที่สุดเท่าที่จะทำได้ ให้โฟกัสลงบนตัวอย่าง จากนั้นลำแสงรูปกรวยจะถูกบังคับด้วยสนามแม่เหล็กไฟฟ้าที่ชุดควบคุมการสแกน (scanning coil) ให้เคลื่อนที่ไปบนผิวตัวอย่างในแนวระนาบ x-y เป็นพื้นที่สี่เหลี่ยมผืนผ้าคล้ายระบบสแกนของโทรทัศน์ ในขณะที่เดียวกันสัญญาณอิเล็กตรอนทุติยภูมิที่เกิดขึ้นเมื่อลำแสงรูปกรวยเคลื่อนที่ไปบนผิวตัวอย่าง จะถูกรวบรวมโดยอุปกรณ์วัดสัญญาณ (collector & scintillator) ซึ่งจะทำหน้าที่เปลี่ยนสัญญาณอิเล็กตรอนให้เป็นสัญญาณไฟฟ้าแล้วผ่านท่อนำแสง (light pipe) ไปยังเครื่องขยายแสง (photo-multiplier tube) ถูกส่งต่อไปยังหลอดภาพปรากฏเป็นสัญญาณภาพขึ้นบนจอรับภาพ (cathode ray tube)

ภาพไมโครกราฟที่ปรากฏบนจอภาพของกล้องจุลทรรศน์อิเล็กตรอนแบบสนามนั้น เกิดจากกระบวนการควบคุมการสแกนลำอิเล็กตรอนที่มีขนาดปลายลำเล็กมากให้เคลื่อนที่บนระนาบ x-y ของพื้นผิวตัวอย่าง อันตรกิริยา (interaction) ระหว่างอิเล็กตรอนจากลำอิเล็กตรอนกับอะตอมธาตุในชิ้นตัวอย่างจะทำให้เกิดสัญญาณอิเล็กตรอน (electron signals) ขึ้น ตามสมบัติของธาตุองค์ประกอบในชิ้นตัวอย่างนั้น สัญญาณอิเล็กตรอนเหล่านี้จะถูกเปลี่ยนให้เป็นสัญญาณภาพด้วยอุปกรณ์วัดที่เหมาะสม และส่งผ่านสัญญาณให้ระบบแสดงภาพบนจอแคโทดเรย์

เมื่อลำอิเล็กตรอน (electron probe) พลังงานสูงซึ่งเปรียบเสมือนแหล่งกำเนิดอิเล็กตรอนปฐมภูมิตกกระทบผิวของชิ้นตัวอย่าง อิเล็กตรอนปฐมภูมิจะทำอันตรกิริยากับอะตอมธาตุองค์ประกอบของชิ้นตัวอย่าง ผลจากการถ่ายโอนพลังงานที่ขึ้นความลึกจากพื้นผิวที่ระดับต่างๆ จะทำให้เกิดการปลดปล่อยอนุภาครวมทั้งคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้า ตามสมบัติทาง

กายภาพเฉพาะธาตุองค์ประกอบนั้นๆ อนุภาคและคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าที่ปลดปล่อยออกมา จากผลของอันตรกิริยานี้เรียกรวมกันว่า สัญญาณอิเล็กทรอนิกส์ ดังแสดงในรูป

ELECTRON SIGNALS

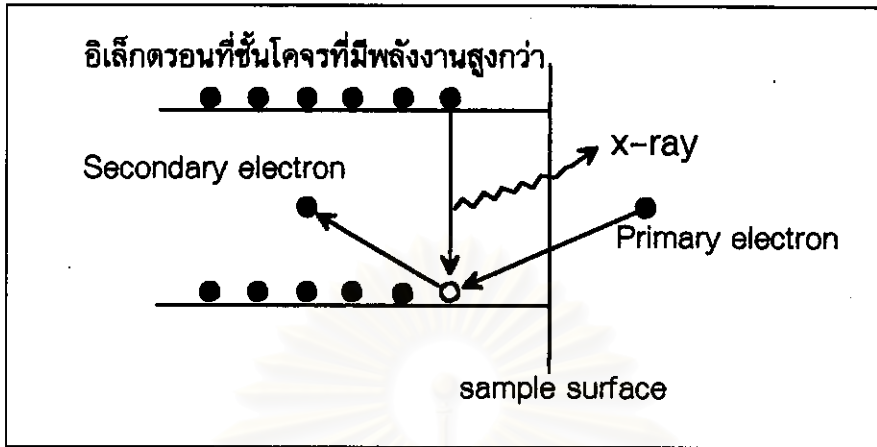

รูปที่ 2.8 ภาพสัญญาณอิเล็กทรอนิกส์ที่เกิดจากอันตรกิริยาบนผิวชั้นตัวอย่าง [8]

อิเล็กตรอนทุติยภูมิ (secondary electron) เป็นกลุ่มอิเล็กตรอนที่เกิดจากผลการถ่ายโอน พลังงานจากอิเล็กตรอนปฐมภูมิ และหลุดจากแรงยึดเหนี่ยวของอะตอม มีพลังงานต่ำเพียง 3-5 อิเล็กตรอนโวลต์ อันตรกิริยานี้จะเกิดได้ดีกับธาตุที่มีแรงยึดเหนี่ยวอิเล็กตรอนที่ผิวต่ำ ภาพที่เกิดจากสัญญาณอิเล็กตรอนกลุ่มนี้เรียกว่า secondary electron image

อิเล็กตรอนกระเจิงกลับ (backscattered electron) เป็นกลุ่มอิเล็กตรอนปฐมภูมิที่สูญเสียพลังงานให้กับอะตอมในชั้นตัวอย่างไปเพียงบางส่วนและกระเจิงกลับออกมาจึงมีพลังงานสูงใกล้เคียงกับพลังงานของอิเล็กตรอนปฐมภูมิ เกิดได้ดีกับธาตุที่มีเลขอะตอมสูง ภาพที่เกิดจากสัญญาณอิเล็กตรอนกลุ่มนี้เรียกว่า backscattered electron image

รังสีเอ็กซ์เรืองเฉพาะธาตุ (characteristic X-ray)

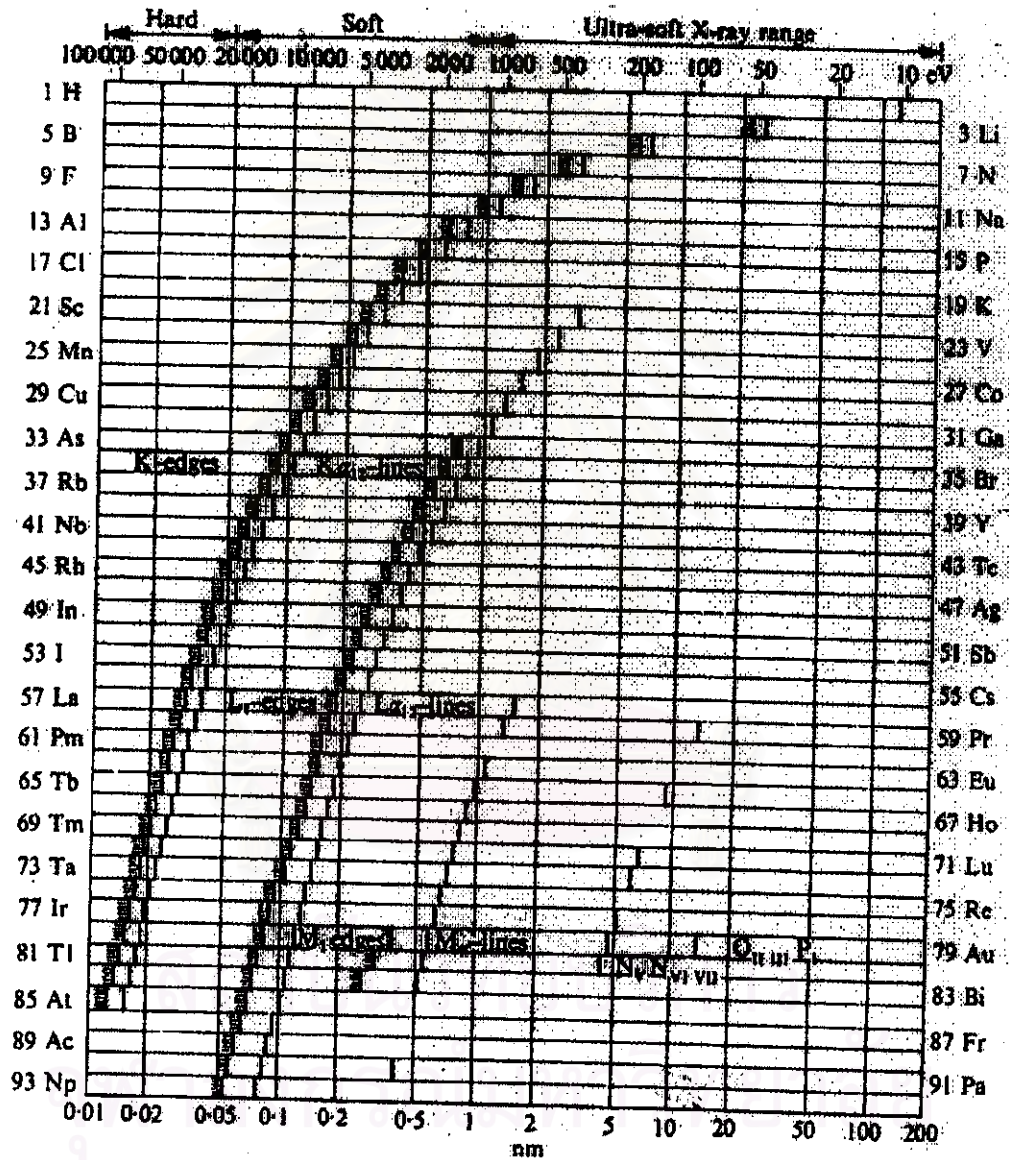

รูปที่ 2.9 ภาพการเกิดรังสีเอ็กซ์เรืองแสง

เมื่อคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าที่มีความยาวคลื่นเฉพาะอะตอมของธาตุที่ถูกกระตุ้น (excited atom) เกิดจากการที่อิเล็กตรอนในชั้นโคจร K , L หรือ M ของอะตอมได้รับการถ่ายโอนพลังงานจากอิเล็กตรอนปฐมภูมิ และอิเล็กตรอนของชั้นโคจรหลุดออกมาอะตอมนั้นจะรักษาสถิตของโครงสร้างด้วยการบรรจุอิเล็กตรอนจากชั้นโคจรถัดออกไปเข้ามาแทนที่ แต่เนื่องจากอิเล็กตรอนในชั้นโคจรถัดออกไปมีพลังงานสูงกว่าชั้นโคจรที่ถูกกระตุ้นให้อิเล็กตรอนหลุดออกไป ดังนั้นก่อนที่อิเล็กตรอนชั้นโคจรถัดไปจะเข้ามาแทนที่ที่จะต้องลดระดับพลังงานลงมาด้วยการปลดปล่อยพลังงานส่วนเกินในรูปของคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าออกมาให้เหลือพลังงานเท่ากับชั้นโคจรที่จะแทนที่ คลื่นแม่เหล็กไฟฟ้านี้จึงมีความยาวคลื่นเฉพาะระดับพลังงานของอะตอมธาตุนั้นๆ คลื่นแม่เหล็กไฟฟ้านี้ก็คือรังสีเอ็กซ์ที่ตัวอย่างปล่อยออกมานั่นเอง ภาพจากสัญญาณอิเล็กตรอนกลุ่มนี้จะเป็นภาพ x-ray image นอกจากด้านภาพแล้วสัญญาณกลุ่มนี้ยังใช้ในการวิเคราะห์หาปริมาณของธาตุที่เป็นส่วนประกอบของตัวอย่าง

การวิเคราะห์เพื่อหาปริมาณของธาตุที่เป็นส่วนประกอบ (quantitative analysis) การตรวจวัด สมบัติการแผ่รังสี X-ray โดยวัดดูเมื่อถูกกระตุ้นด้วย อิเล็กตรอน , รังสีเอ็กซ์ หรือประจุอนุภาค เป็นพื้นฐานเบื้องต้นของเทคนิคการวิเคราะห์ spectrochemical ทั้งหลาย ลักษณะสำคัญของการวิเคราะห์ คือ ตำแหน่งการกระตุ้นเป็นจุดเล็กๆ บนพื้นผิวชิ้นงาน รังสีเอ็กซ์ ที่ถูกกระตุ้นในชิ้นงานส่วนประกอบของสารที่อยู่ในชิ้นงานสามารถคำนวณได้โดยการเปรียบเทียบค่าความเข้มของ เส้นลักษณะเฉพาะ (characteristic line) K , L , M และ N ของตัวอย่าง กับค่ามาตรฐาน และค่ามาตรฐานนี้โดยทั่วไปได้จากธาตุบริสุทธิ์ ซึ่ง

การทดลองจะกระทำภายใต้สภาวะที่เหมือนกัน ค่าเส้นลักษณะเฉพาะ K , L , M และ N ของค่ามาตรฐานจะเป็นไปตามกราฟข้างล่าง

รูปที่ 2.10 ภาพเส้นหลัก K , L , M และ N ของธาตุต่างๆ [11]

ข้อมูลสำหรับการวิเคราะห์หัตถุเพื่อหาปริมาณของธาตุที่เป็นส่วนประกอบ มักจะอยู่ในรูปของ อัตราส่วนความเข้ม K (intensity ratio) ซึ่งเท่า peak count rate เหนือ background ของเส้นลักษณะเฉพาะของสาร A จากตัวอย่าง ทหารด้วย ค่ามาตรฐานของสาร A ที่เป็นตัวอย่างทั้งหมดที่คำนวณได้จากการทดลองภายใต้สภาวะที่เหมือนกัน

$$K = \frac{I_a}{I_s} \quad (2.19)$$

โดยค่าอัตราส่วนความเข้ม K คลาดเคลื่อนได้จากสาเหตุดังต่อไปนี้

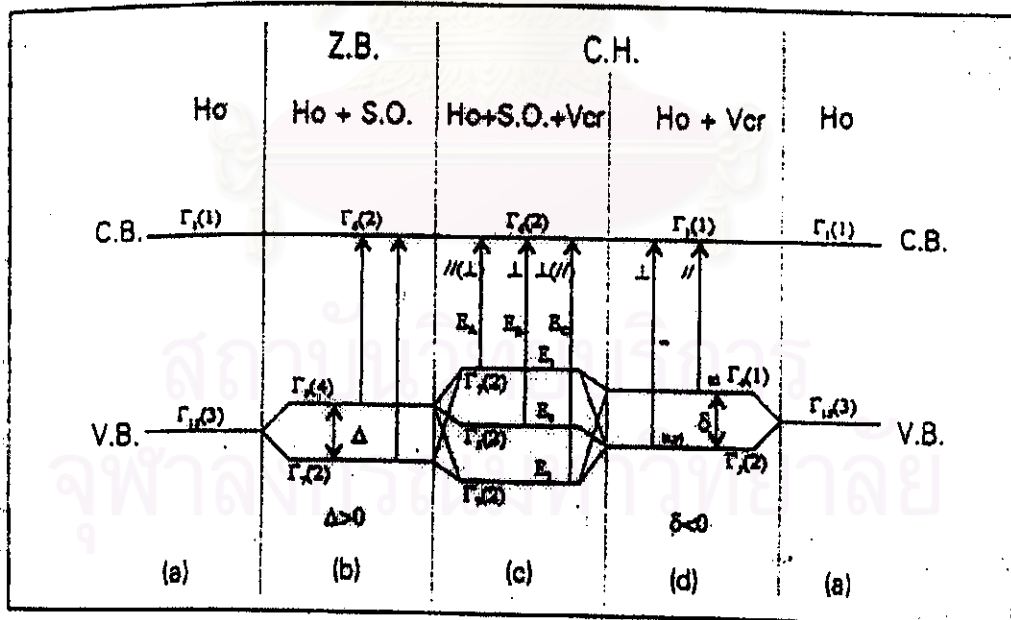
- 1) กระแส probe มีค่าขึ้นๆ ลงๆ
- 2) ตำแหน่ง probe เปลี่ยนไป
- 3) ผิวชิ้นงานขรุขระ
- 4) ค่ามาตรฐานไม่เหมือนกัน หรือไม่เหมาะสม
- 5) เกิดการรบกวนของ lines
- 6) ความยาวคลื่นเปลี่ยนเมื่อ chemical เปลี่ยน
- 7) ผลจาก fluorescent
- 8) ชิ้นงานสกปรก
- 9) องค์ประกอบเปลี่ยนไป
- 10) ค่าของความสัมพันธ์ความเข้มไม่เป็นเส้นตรง

อุปกรณ์ที่นิยมใช้ติดเข้ากับ SEM เพื่อใช้วัดรังสีเอ็กซ์เรียกว่า energy dispersive spectrometer (EDS) ประกอบด้วย หัววัดรังสีกึ่งตัวนำที่เป็นผลึก Si(Li) ซึ่งจะทำงานภายใต้อุณหภูมิเย็นจัด โดยที่แท่งทองแดงเป็นตัวนำความเย็นจากถังเก็บไนโตรเจนเหลวไปยังหัววัดรังสี ผลึก Si(Li) จะทำหน้าที่เปลี่ยนพลังงานรังสีเอ็กซ์ให้เป็นสัญญาณไฟฟ้า เข้าสู่เครื่องวัดที่เรียกว่า multichannel analyzer ซึ่งจะเก็บสัญญาณไฟฟ้าไว้ในหน่วยความจำสเปกตรัมและผลการวิเคราะห์จะแสดงออกบนจอคอมพิวเตอร์หรือจะพิมพ์ออกทางเครื่องพิมพ์ EDS สามารถวิเคราะห์ได้ตั้งแต่ ธาตุโซเดียม (11Na) จนถึง ธาตุยูเรเนียม (92U)

2.7 โครงสร้างแถบพลังงานของ CIGS

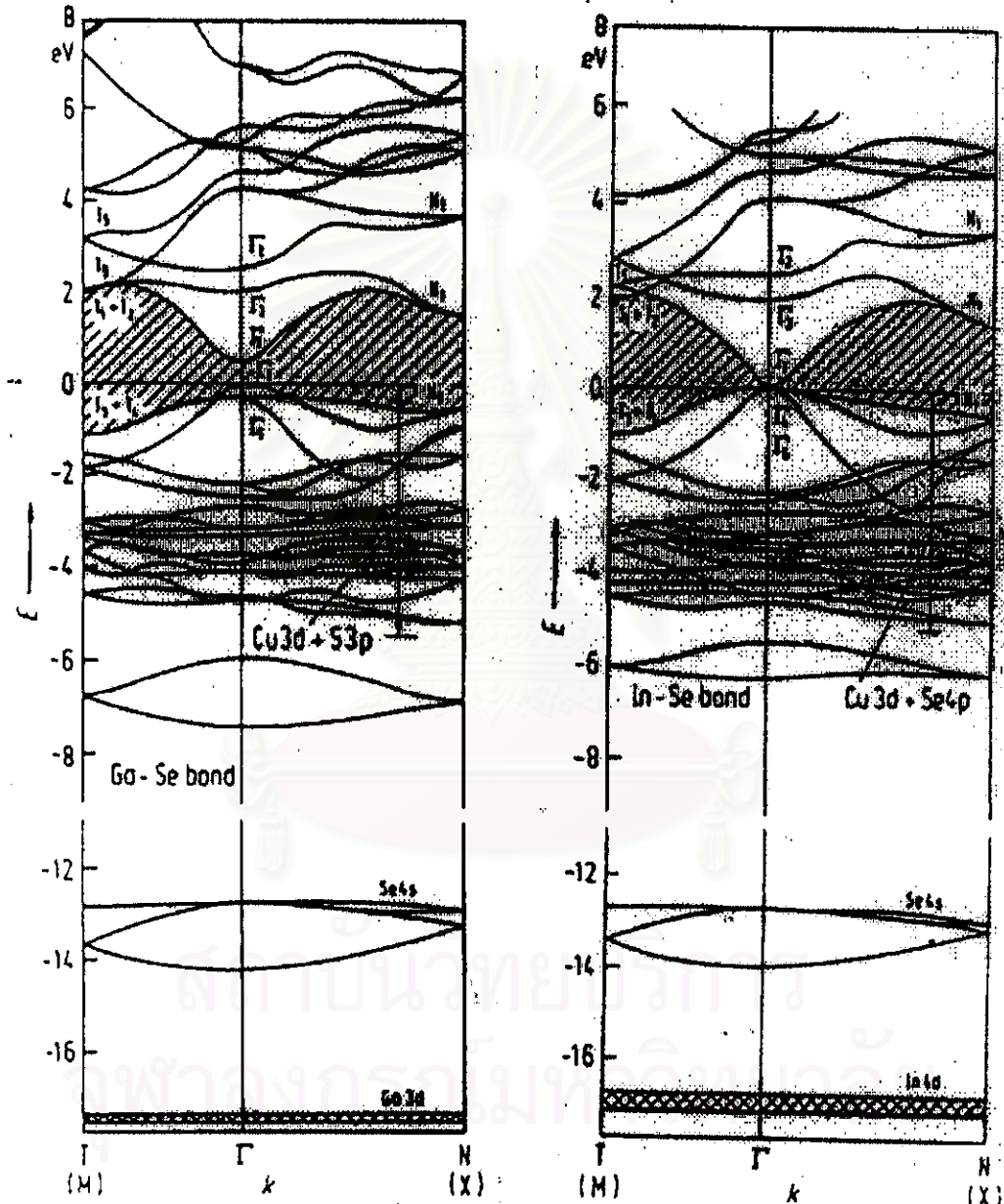
แถบพลังงานของของแข็งคือความสัมพันธ์ระหว่างพลังงาน E กับ เวกเตอร์คลื่น (wave vector) k อาจคำนวณได้จากสมการชงเออดิงเงอร์โดยเป็นการคำนวณแบบประมาณของอิเล็กตรอนตัวเดียว ซึ่งอาศัยทฤษฎีของบลอค และแบบจำลองอย่างง่ายของโครนิค และ เพนนี่ ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่าง E กับ k ที่ k ค่าต่างๆ จะเหมือนกันในบริงโลโซนแรก (1st Brillouin zone) ตามสมบัตินมาตรในผลึก ดังนั้นการพล็อต E กับ k จึงอยู่ในโซนแรกเท่านั้น

จากลักษณะโครงสร้างผลึกแบบซาลโคไฟไรท์ ที่คล้ายคลึงกับโครงสร้างผลึกแบบซิงค์เบลนด์ พบว่ามีโครงสร้างแถบพลังงานคล้ายกัน คือมีโครงสร้างแถบพลังงานเป็นแบบตรง [12] และ มีการแยกของแถบวาเลนซ์เนื่องจากอันตรกิริยาของสปินกับออร์บิต แต่ในผลึก แบบซาลโคไฟไรท์ ประกอบไปด้วยอะตอมของธาตุ 3 ชนิด ทำให้เกิดอันตรกิริยาจากสนามของผลึกไม่เป็นรูปลูกบาศก์ (non-cubic crystalline field) ขึ้นอีก ซึ่งผลรวมของอันตรกิริยา ทั้งสองแบบที่เกิดขึ้นภายในผลึกแบบซาลโคไฟไรท์นี้ ทำให้แถบวาเลนซ์ แยกออกเป็นสามระดับด้วยกัน ดังรูปที่ 2.11

รูปที่ 2.11 ภาพการแยกของแถบวาเลนซ์ของผลึกแบบซาลโคไฟไรท์ที่จุด Γ [13]

ส่วนโครงสร้างแถบพลังงานของคอปเปอร์อินเดียมแกลเลียมไดซัลไฟด์เป็นแบบตรง
ซึ่งจะมีค่าอยู่ระหว่างโครงสร้างแถบพลังงานของคอปเปอร์แกลเลียมไดซัลไฟด์ และโครง
สร้างแถบพลังงานของคอปเปอร์อินเดียมไดซัลไฟด์ ซึ่งจะขึ้นอยู่กับปริมาณ In และ Ga

รูปที่ 2.12 ภาพโครงสร้างแถบพลังงานของ CuGaSe_2 และ CuInSe_2 [12]